

انواع ادبی و نمود آن در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه

۱: ستار پیر عین‌الدین*

دکترای زبان و ادبیات فارسی، استادیار پردیس علامه امینی تبریز، گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی،

دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

Sattarpiri2013@gmail.com

۲: شکوفه دارابی □

دکترای زبان و ادبیات فارسی، استادیار پردیس فاطمه الزهراى تبریز، گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان،

تهران، ایران،

Darabi_sh@yahoo.com

۳: معصومه شیخ‌زاده آروق □

۳- کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دبیر آموزش و پرورش

SHaikhzade@yahoo.com

چکیده:

انواع ادبی در ردیف سبک‌شناسی و نقد ادبی قرار دارد. موضوع اصلی آن، طبقه‌بندی آثار ادبی از نظر ساختمان، ساختار و محتوای آنهاست. هدف از پژوهش: بررسی انواع ادبی در کتاب‌های درسی، میزان کارکرد این گونه‌های ادبی را نشان می‌دهد. اینکه آموزش و پرورش به عنوان متولی انتقال فرهنگ و هنر زبان و ادب فارسی به دانش‌آموزان و فرزندان این مرز و بوم، چه مقدار توانسته است، بر ارتقای مهارت‌های زبانی، انگیزه‌بخشی، ارتقای ارتباطات انسانی، تقویت خصوصیات اخلاقی، تقویت تفکر انتقادی، ارتقای اندیشه‌های انسانی، حفظ ارزش‌های فرهنگ و هویت ملی، ارتقای ذوق شعری و زبانی، آشنایی با ارزش‌های انسانی و دیگر ابعاد شخصیتی آنها اثر بگذارد. روش تحقیق: در این پژوهش با مطالعه از نوع توصیفی-تحلیلی و روش مطالعه کتابخانه‌ای به چگونگی کاربرد انواع ادبی در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه پرداختیم. یافته‌ها: دریافتیم که انواع ادبی در کتاب‌های فارسی هر سه پایه به کار رفته است، با این تفاوت که ادبیات تعلیمی در هر سه پایه، بیشترین بسامد و ادبیات انقلاب اسلامی، کمترین بسامد و فراوانی را به خود اختصاص داده است. فراوانی و بسامد دیگر انواع نیز در داخل مقاله، مورد اشاره قرار گرفته است.

کلمات کلیدی: انواع ادبی، حماسی، غنایی، تعلیمی، نمایشی، دوره اول متوسطه

۱: مقدمه

در نظام آموزشی ایران، برنامه‌ی درسی، محدود به کتاب درسی است که به صورت مرکزی تهیه شده و در اختیار مدرسه و دانش‌آموز قرار می‌گیرد. از آنجاکه ارزشیابی از عملکرد تحصیلی دانش‌آموز و همچنین برنامه‌ی کار معلم و مدرسه بر مبنای آن است، از اهمیت بسزایی برخوردار است (صفری مهجن آبادی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۲). یکی از اشکال دسته‌بندی در ادبیات فارسی، دسته‌بندی به انواع ادبی است. «انواع ادبی عبارت‌اند از مجموعه‌ی خصایص فنی عامی که هر کدام دارای مشخصات و قوانین ویژه خود هستند» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۲: ۳۵). طبقه‌بندی انواع در مباحث نقد نوین لازم است. در دانش‌های ادبی نظیر تاریخ ادبیات، نقدهای درون متنی و حتی مباحث معانی و بیان، طبقه‌بندی انواع ضروری است. نوع بندی آثار ادبی به‌طور مدون از فن‌الشعر ارسطو آغاز شد. «سابقه‌ی انواع ادبی مثل غالب علوم ادبی به آثار ارسطوی یونانی و هوراس رومی می‌رسد. در فن شعر آنان، حماسه و تراژدی دو نوع عمده‌اند هرچند که ارسطو از ادب غنایی بحث نمی‌کند.» (شمیسا، ۱۳۸۳: ۳۳) «امروزه انواع ادبی دیگر مطلق و ثابت تلقی نمی‌شوند، بلکه تحت تأثیر تحول و تکامل تاریخی، نظام‌های نوعی در ادبیات، جامعه‌شناسی انواع و رابطه انواع ادبی با جنسیت مورد بحث قرار می‌گیرند» (دارم، ۱۳۸۱: ۷۵).

در دسته‌بندی کلی و جزءبه‌جزء انواع ادبی می‌توان دسته‌بندی را شامل ادبیات حماسی (ملّی، تاریخی و دینی)، ادبیات غنایی (عارفانه، عاشقانه، ستایشی، هجوی، طنز، وصف طبیعت، مدح و مذهبی) و ادبیات تعلیمی (علمی-آموزشی، وصفی-اخلاقی و تعلیمی-عرفانی) دانست. یکی از محورهای محتوایی کتاب فارسی دوره‌ی متوسطه اول، انواع ادبی است. با توجه به جایگاه انواع ادبی، ضرورت می‌یابد به تحلیل و بررسی میزان و کیفیت آن‌ها با محوریت انواع حماسی، تعلیمی، غنایی، پایداری و ادبیات انقلاب اسلامی پرداخته شود تا شناختی بهتر از محتوا و ساختار کتاب و نیز میزان بهره‌مندی از انواع ادبی و همخوانی متون منتخب با هدف برنامه‌ی درسی ملی و ذوق و درک دانش‌آموزان حاصل شود.

در این پژوهش انواع ادبی به همان شکل کلاسیک به چهار دسته ادبیات تعلیمی، حماسی، نمایی و غنایی تقسیم شده است. در پژوهش حاضر به شکل کمی و کیفی بررسی چگونگی استفاده از انواع ادبی در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه مورد نقد و تحلیل قرار می‌گیرد.

۲: بیان مسئله

در نظام‌های آموزشی متمرکز که کشور ما نیز در آن رده جای دارد، کتاب‌های درسی به منزله‌ی وسیله‌ی آموزشی فراگیر، زمینه‌ساز تحقق اهداف کلی و آموزشی هستند. محتوای این کتاب‌ها باید ضمن داشتن دقت و اعتبار علمی بالا، در ارتقای فرهنگ و آگاهی عمومی، اجتماعی و مدنی دانش‌آموزان نیز مؤثر باشد و نسلی فهیم و مؤدب با تربیت ایرانی اسلامی را پدید آورد (رحمانی و موسوی سیرجانی، ۱۳۹۱: ۵۲). محتوای این کتاب‌ها با توجه دقیق و علمی نظام آموزشی کشور می‌تواند نقش مؤثری در هدایت و پرورش فکری و بینشی دانش‌آموزان ایفا کند. با توجه به این که عمده اهداف نظام آموزش و پرورش هر کشوری به خلق و پرورش عقاید و باورهای مطلوب در افراد معطوف است، انتقال این اهداف نیز صرفاً به واسطه‌ی آموزش و پرورش و برنامه‌های درسی امکان‌پذیر است در بررسی انواع ادبی در کتاب فارسی دوره اول متوسطه ابتدا به تعاریف و توضیح انواع ادبی اشاره می‌شود.

انواع ادبی:

انواع ادبی در ردیف سبک‌شناسی و نقد ادبی یکی از اقسام جدید علوم ادبی است. موضوع اصلی آن طبقه‌بندی آثار ادبی از نظر ماده و صورت در گروه‌های محدود و مشخص است. هدف اصلی در انواع ادبی، طبقه‌بندی آثار بر اساس ساختمان، مختصات درونی و ساختار آنها است.

حماسه، گونه‌ای از متون وصفی است که به توصیف اعمال پهلوانی و افتخارات و بزرگی‌های قومی یا فردی می‌پردازد. «حماسه در لغت به معنای دلاوری و شجاعت است و در اصطلاح، شعری است داستانی با زمینه‌ی قهرمانی، قومی و ملی که حوادثی خارق‌العاده در آن جریان دارد» (صفا، ۱۳۹۰: ۴۳). در این نوع شعر، شاعر هیچ‌گاه عواطف شخصی خود را در اصل داستان وارد نمی‌کند و آن را طبق میل خود تغییر نمی‌دهد، به همین سبب در سرگذشت یا شرح قهرمانی‌های پهلوانانه و شخصیت‌های داستان خود، هرگز دخالت نمی‌کند و به میل خود در مورد آن‌ها داوری نمی‌کند. «در اینجا، شاعر با داستان‌هایی شفاهی و مدون سر و کار دارد که در آن‌ها شرح پهلوانی‌های عواطف و احساسات مختلف مردم یک روزگار و مظاهر میهن‌دوستی و فداکاری و جنگ با تباهی و سیاهی‌ها آمده است» (شمیسا، ۱۳۹۴: ص ۵۱). محققان، منظومه‌های حماسی را به دو نوع تقسیم کرده‌اند: منظومه‌های حماسی طبیعی و ملی و منظومه‌های حماسی مصنوع.

غنا در لغت یعنی آوازخوانی، سرود و تغنی. شعر غنایی با احساسات و عواطف شخصی و به‌طور کلی «من شاعر» مربوط است و بدین گونه طیف وسیعی از معانی و مضامین شاعرانه را به خود اختصاص می‌دهد. انواع متداول شعر غنایی و موضوعات آن در شعر فارسی عبارت است از: سوگنامه یا مرثیه، شادی نامه، مدیحه، اشعار مذهبی، وصف طبیعت و شعرهای عاشقانه که در قالب‌های متفاوت مثنوی، تک‌بیت، رباعی، مستزاد و غزل سروده شده است (فرشیدورد، ۱۳۸۶: ۷۹). «موضوعاتی که در ادب فارسی، حوزه شعر غنایی را تشکیل می‌دهند، از عشق و جوانی تا پیری و مرگ، غم و شادی و... تقریباً تمام موضوعات رایج است به‌جز حماسه و شعر تعلیمی. حتی داستان‌های منظوم ادب فارسی، هم در مقوله شعر غنایی قرار می‌گیرند» (شمیسا، ۱۳۹۴: ۵۲). در یک نگاه اجمالی شعرهای عاشقانه، فلسفی و عرفانی، مذهبی، هجو، مدح، وصف طبیعت، همگی از مصادیق شعر غنایی‌اند.

ادبیات تعلیمی یکی از مهم‌ترین و قدیمی‌ترین انواع ادبی است که هدف اصلی آن آموزش است. این اصطلاح از بدو پیدایش به دو معنای خاص و عام به کار رفته است. ادبیات تعلیمی در معنای خاص خود شامل دستورالعمل‌هایی بوده که به آموزش یک فن یا هنر خاص اختصاص داشته است. «قدیمی‌ترین نمونه از این دست، شعری از هسیود یونانی (قرن هشتم ق.م) است که تجربه‌های خود را در کشاورزی به برادر خود می‌آموزد. ویرژیل شاعر رومی نیز منظومه‌ای دارد که موضوع آن چگونگی اداره مزرعه و نگهداری از آن است. این نوع ادبیات در زبان فارسی نیز نمونه‌هایی دارد از جمله: «نصاب الصبیان» ابونصر فراهی در لغت، دانشنامه میسری در داروشناسی و طب» (داد، ۱۳۹۵) «در معنای عام به آثاری گفته می‌شود که موضوع آن مسائل اخلاقی، عرفانی، مذهبی، اجتماعی، پند و اندرز، حکمت و... است» (رزمجو، ۱۳۹۴: ۳۳-۳۰).

نمایش یا درام به معنای نشان دادن، باز نمودن و مرادف اصطلاحات تماشا، تقلید و بازی است؛ در اصطلاح به هر اثری که برای اجرا در روی صحنه تئاتر توسط بازیگران نوشته شده باشد، نمایشنامه می‌گویند. «مهد نمایش یا درام، یونان باستان بوده‌است. «دراما» در یونانی به معنای کار یا عملی است که واقع می‌شود و در اصل هنری است که روی صحنه می‌آید» (آژند، ۱۳۸۵: ۳۷۳). ادبیات نمایشی یا دراماتیک بر اساس تقسیم‌بندی ارسطو یکی از انواع مهم ادبیات بوده و به دو نوع کمدی و تراژدی تقسیم می‌شود.

در این پژوهش انواع ادبی به همان شکل کلاسیک به چهار دسته ادبیات تعلیمی، حماسی، نمایشی و غنایی تقسیم شده‌است.

۳: اهمیت و ضرورت تحقیق

بر هیچ جامعه اندیشمندی پوشیده نیست که کتب و مواد درسی مدارس و همچنین کتاب‌های کودکان و نوجوانان، نقش اساسی در آموزش و انتقال هنجارها و ارزش‌ها دارند. برنامه‌ها و کتاب‌های درسی از مهم‌ترین اجزای نظام آموزشی‌اند که باید پیوسته از نظر تناسب و کفایت، ارزیابی شوند و متناسب با یافته‌های تحقیقات گوناگون، در آن‌ها تجدید نظر به عمل آید.

از اهمیت و ضرورت استفاده و آموزش انواع ادبی در کتب فارسی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱) ارتقای مهارت‌های زبانی: آموزش ادبیات تعلیمی به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا مهارت‌های خواندن، نوشتن، گفتاری و شنیداری خود را تقویت کنند.
- ۲) انگیزه‌بخشی: استفاده از آثار ادبی به‌عنوان مثال‌ها و مدل‌های موفقیت در زندگی، می‌تواند انگیزه دانش‌آموزان را بالا ببرد و آن‌ها را به تلاش بیشتر و کار سخت‌تر ترغیب کند.
- ۳) ارتقای ارتباطات انسانی: ادبیات به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا ارتباطات خود را با دیگران بهبود بخشند و به شیوه‌های جدید و خلاقانه در ارتباط برقرار کردن با دیگران آشنا شوند.
- ۴) تقویت خصوصیات اخلاقی: آموزش ادبیات تعلیمی به دانش‌آموزان، مفاهیمی همچون عدالت، احترام، همدلی و شجاعت را آموزش می‌دهد و آن‌ها را شهروندان مسئول و اخلاقی تربیت می‌کند.
- ۵) ارتقای مهارت‌های بینشی: آموزش ادبیات نمایشی به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا مهارت‌های بینشی خود را تقویت کنند و به بهترین شکل ممکن از دیدن موضوعات مختلف عقلانی استفاده نمایند.
- ۶) تقویت تفکر انتقادی: آموزش ادبیات نمایشی، دانش‌آموزان را به پرسش‌کردن و تفکر انتقادی نسبت به موضوعات و مسائل مختلف تشویق می‌کند.
- ۷) ارتقای اندیشه‌های انسانی: آموزش ادبیات نمایشی به نوجوانان کمک می‌کند تا از زندگی و ارتباطات انسانی، درک بهتری داشته‌باشند و مهارت‌های ارتباطی، همدلی و درک تفاوت‌های فردی را توسعه بخشند.
- ۸) ایجاد ارتباط عاطفی: آثار نمایشی قادراند برای دانش‌آموزان، ارتباط عاطفی با شخصیت‌ها و داستان‌ها را ایجاد کنند و برایشان تجربه‌های عمیقی ارائه دهند.
- ۹) حفظ و ارزشیابی فرهنگ و هویت ملی: آموزش ادبیات غنایی به نوجوانان کمک می‌کند تا فرهنگ و هویت نهادهای خود واقعی را بفهمند و حفظ کنند.
- ۱۰) ارتقای ذوق شعری و زبانی: ادبیات غنایی به نوجوانان این امکان را می‌دهد که ذوق شعری و زبانی خود را تقویت کنند و توانایی‌های نوشتاری و بیانی خود را ارتقا دهند.

- (۱۱) آشنایی با ارزش‌های انسانی: شعرها و آثار ادبی غنایی از نگاه‌ها و ارزش‌های انسانی مختلفی حکایت می‌کند که به نوجوانان کمک کند تا از این ارزش‌ها در زندگی خود استفاده نمایند.
- (۱۲) تسهیل درک و تفسیر دیگر آثار ادبی: آموزش ادبیات غنایی به نوجوانان کمک می‌کند تا درک و تفسیر آثار ادبی دیگر را بهتر و عمیق‌تر انجام دهند.
- (۱۳) ایجاد ارتباط عاطفی و هنری: ادبیات غنایی به نوجوانان این امکان را می‌دهد که ارتباط عاطفی و هنری عمیق‌تری با شعر و ادبیات برقرار کنند و از خواندن و درک شعر و ادبیات لذت ببرند.
- (۱۴) ارتقای قدرت خلاقیت و تجسم در دانش‌آموزان: خواندن و مطالعه آثار حماسی، می‌تواند قدرت تجسم و خلاقیت دانش‌آموزان را تقویت کند.
- (۱۵) ارزشیابی ارزش‌های انسانی: آموزش ادبیات حماسی می‌تواند به نمایش‌گذاشتن ارزش‌های مثبتی مانند شجاعت، عدالت و قهرمانی کمک کند.
- (۱۶) تقویت اراده و انگیزه: قصه‌ها و داستان‌های حماسی می‌تواند دانش‌آموزان را تشویق و انگیزه آن‌ها را برای دستیابی به اهداف بزرگ‌تر تقویت کند.
- (۱۷) آشنایی با تاریخ و فرهنگ: آموزش ادبیات حماسی، می‌تواند دانش‌آموزان را با تاریخ و فرهنگ مختلف آشنا کند و ارتباط بین افراد و سرزمین‌های مختلف را به آن‌ها نشان دهد.

بنابراین آموزش انواع ادبی در کتب فارسی دوره اول متوسطه ضروری می‌نماید و ما در این پژوهش، میزان کارکرد انواع ادبی را از لحاظ کمی و کیفی مورد نقد و بررسی قرار می‌دهیم.

۳-۱: کتاب درسی فارسی

«کتاب درسی فارسی یک برنامه درسی است که در حوزه زبان و ادبیات فارسی توسط سازمان پژوهش و چاپ کتب درسی وزارت آموزش و پرورش تألیف و در پایه‌های سه گانه دوره اول متوسطه تدریس می‌شود. محتوای این کتاب در قالب متن ادبی، شعر، داستان، ضرب‌المثل، تمرین خوانداری و نوشتاری تدوین شده است» (امیری نیا، ۱۴۰۰: ۶۵).

۳-۲: اهمیت انواع ادبی

انواع ادبی بستر آفرینش‌های ادبی است. در واقع انواع ادبی یکی از شعبه‌های بسیار مهم ادبیات است. در سالیان اخیر که دید علمی بر همه‌ی شئون فکری بشر تأثیر نهاده بیش‌ازپیش مطمح نظر محققان ادبیات قرار گرفته است (شمیسا، ۱۳۸۳: ۱۹). این اهمیت از آنجا ناشی گردیده که در برخورد منتقد با هر اثر ادبی - جدید یا کهن «اغلب منتقدان دقت می‌کنند تا معلوم سازند که با چه «نوع»، یا گونه ادبی‌ای سر و کار دارند. اگر شعر است از چه نوع خاصی است، نمایشنامه است یا رمان یا داستان کوتاه این قدم اول. این سؤال که «با چه چیزی سر و کار داریم؟» - اهمیت بسیار دارد، زیرا هر نوع ادبی را باید با معیار خاصی محک زد» (گرین، ۱۳۷۶: ۴۵). شناخت انواع به منزله راهی است برای مطالعه یک اثر ادبی (همان: ۲۳۹). آگاهی از ویژگی‌های خاص هر نوع ادبی به منتقد یا خواننده این پیش‌آگاهی را می‌دهد که با چه حوزه ادبی‌ای سر و کار دارد و افق انتظارات خواننده را از اثر مشخص می‌کند. «مجهز شدن به مجموعه‌ای از انتظارات و قواعد و در نتیجه تشخیص این که چه زمان آن انتظارات برآورده شده و چه وقت به مدد تخیل تغییر کرده‌اند، به ما قطعاً کمک می‌کند. شاید یکی از سودمندترین جنبه‌های درگیر شدن در نقد انواع ادبی، این باشد که تلاش‌های ما برای این که بفهمیم اثری چالش‌انگیز، در

کدام نوع جا می‌گیرد؛ سبب می‌شود که ادبیات را به طور کامل‌تر تجزیه کنیم» (همان : ۲۴۹-۲۵۰) و نیز این گونه مطالعه توجه را به تحول درونی ادبیات، یا به آنچه هنری ولز در شعرهای جدید از شاعران قدیم (۱۹۴۴) آن را «تکوین ادبی» می‌نامید، معطوف می‌دارد (ولک، ۱۳۸۲: ۲۷۱).

«آخر سخن این که هر اثر ادبی به منزله یک نوع ادبی ماهیت ادبیات را که نباید از آن غافل شد، به شیوه خود بیان می‌کند» (شمیسا، ۱۳۸۳: ۴۷).

۳-۳: اهمیت درس ادبیات فارسی در آموزش و پرورش

امروزه فارسی یکی از دروسی است که در دوره‌های مختلف آموزشی ایران تدریس می‌شود. در واقع فارسی، زبان ارتباطات کلامی و هویتی در کشورمان است که جزو سرمایه‌های فرهنگی و هویتی مردم ایران به شمار می‌آید. ادبیات بازتاب‌دهنده ویژگی‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی یک کشور است. از این رو زبان هر کشور مملو از نمادها و نشانه‌هایی است که ارزش‌ها و باورهای آن جامعه را نشان می‌دهد. کتاب‌های فارسی با انتقال ادبیات کهن و تاریخی ایران نقش مهمی در فرهنگ‌سازی نسل آینده کشور ایفا می‌کنند. آموزش و پرورش در کشورمان ایران، به‌عنوان نهاد اصلی آموزش، نقش انتقال این میراث گران‌بها را به نسل‌های دانش‌آموز کشور دارد. در راستای همین هدف کتاب‌های فارسی در پایه‌های مختلف برای دانش‌آموزان تهیه شده است.

۴: پیشینه تحقیق

صفا و همکاران در سال ۱۴۰۰ در تحقیقی با عنوان «بررسی و تحلیل انواع ادبی در اشعار نظامی گنجوی» ادبیات تعلیمی را به غنایی- تعلیمی، حماسی- تعلیمی و تعلیمی-تقسیم‌بندی کرده‌اند و پنج گنج نظامی را از نمونه‌های موفق نوع ادبی تعلیمی-غنایی و تعلیمی-حماسی دانسته‌اند.

فراهانی و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان «تحلیل و بررسی انواع ادبی در کتاب‌های فارسی دوره دوم متوسطه (با تکیه بر رویکرد برنامه درسی ملی)» نتایج پژوهش نشان داد که سیر تاریخی انواع ادبی در کتاب‌های فارسی متوسطه دوم، مدنظر نیست. به‌علاوه، حجم بالای محتوی انواع ادبی این کتاب‌ها با تحقق «رویکرد مهارتی» برنامه درسی ملی همخوانی ندارد.

فراهانی و همکاران در سال ۱۳۹۹ در تحقیقی با عنوان «روش‌ها و انگیزه‌های تحول انواع ادبی» نتیجه‌گیری نمودند که انواع ادبی جدید، عموماً از رهگذر تغییر یا احیای انواع ادبی قدیم و با روش‌هایی مانند تغییر موضوع، تغییر اندازه، تغییر ماهیت، ترکیب دو یا چند نوع ادبی، تغییر کانون توجه و ... پدید می‌آیند.

تباری و همکاران در سال ۱۳۹۸ در تحقیقی با عنوان «تحلیل انواع ادبی در کتاب فارسی دوره اول متوسطه» بیان داشتند که این پژوهش به بررسی مباحث مربوط به ادبیات حماسی، تعلیمی، نمایشی و غنایی در کتاب فارسی پایه هفتم پرداخته است.

خانی و همکاران در سال ۱۳۹۵ در تحقیقی با عنوان «بررسی چگونگی استفاده از انواع ادبی در کتاب‌های فارسی دوره‌ی اول متوسطه» نتایج پژوهش گویای این موضوع است که تقریباً در تمام متن‌های کتاب‌ها رنگ و بویی از آموزه‌های معرفت، دانش، شیوه صحیح زندگی، اخلاق‌مداری، اهمیت وجوه پربار کننده زندگی و ... دیده می‌شود.

رحیمی و همکاران در سال ۱۳۹۴ در تحقیق با عنوان «جستاری بر دگرگونی‌های انواع ادبی در حماسه» بیان داشتند که بهترین شیوه برای ارزیابی متون ادبی در تقسیم‌بندی مشخص است. بنابر گستردگی ادبیات، دسته‌بندی آن، یک اصل لازم برای تداوم مطالعات ادبی است.

قبادی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «حماسه عرفانی، یکی از انواع ادبی در ادبیات فارسی» بر این باور است که به رغم ناسازگاری‌هایی که ظاهراً و در نگاهی کلی میان موضوع «حماسه» و «عرفان» به چشم می‌خورد، متون «حماسی» و «عرفانی» در زمینه‌های مختلف باهم سازگار و همسان‌اند.

ساجدی صبا (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی شبه ادبیات و انواع ادبی آن» معتقد است که تا چند دهه پیش، پرداختن به شبه ادبیات کاری دشوار و خارج از عرف بود، چون که از منظر ادبیات کلان و شناخته شده، جایی در دانشگاه نداشت و در نتیجه جزو دروس دانشگاهی محسوب نمی‌شدند.

۵: روش پژوهش و تحلیل محتوای کتاب‌ها

این پژوهش از نوع مطالعه توصیفی-تحلیلی بود که به روش مطالعه کتابخانه‌ای انجام گرفت و موضوع مورد مطالعه در این نوشته از نوع تحقیقات کمی و کیفی است.

۵-۱: تحلیل محتوای مضمون کتاب فارسی پایه هفتم متوسطه

باتوجه به اهمیت انواع ادبی در کتاب‌های درسی، ابتدا نگاهی به فراوانی و بسامد این گونه‌ها در کتاب‌های درسی می‌پردازیم، سپس به تحلیل و توضیح آن‌ها دست می‌یازیم.

جدول ۵-۱ فراوانی انواع ادبی محتوای کتاب فارسی هفتم دوره اول متوسطه

فصل	عنوان متن و درس	انواع ادبی				
		غنائی	تعلیمی	حماسی	نمایشی	پایداری
زبانی آفرینش	ستایش		✓			
	زنگ آفرینش	✓	✓			
	اندرز پدر		✓			
	چشمه معرفت	✓	✓			
	کژال		✓			
شکفتن	نسل آینده‌ساز		✓	✓		
	توفیق ادب		✓			
	با بهاری که از راه می‌رسد	✓	✓			

				✓		زیبایی شکفتن	
					✓	قلب کوچکم را به چه کسی هدیه دهم	سبک زندگی
				✓		علم زندگانی	
				✓		زندگی همین لحظه‌هاست	
		✓				سفرنامه اصفهان	
				✓		نصیحت امام(قدس ره)	نام‌ها و یادها
				✓	✓	شوق خواندن	
				✓		کلاس ادبیات	
				✓		مرواریدی در صدف	
				✓		زندگی حسابی	
✓				✓		فرزند صالح انقلاب	
				✓	✓	گل و گل	
				✓		عهد و پیمان	
				✓		عشق به مردم	
				✓		رفتار بهشتی	
				✓		گرمای محبت	
✓				✓		خدمات متقابل اسلام و ایران	اسلام و انقلاب اسلامی
				✓		رستگاری	
				✓		اسوه نیکو	
				✓		چراغ	
✓	✓			✓		امام (قدس ره)	
				✓		مرخصی	
				✓		چرا زبان فارسی را دوست دارم؟	آزاد
		✓				آدم‌آهنی و شاپرک	ادبیات جهان
				✓		ما می‌توانیم	
				✓		پیر دانا	
				✓	✓	نیایش	
۳	۱	۲	۱	۳۲	۷	جمع	

جدول ۵ - ۱ نشان می‌دهد کتاب پایه هفتم با ۳۵ متن مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است و ۳۲ عنوان از مطالب از نوع ادبیات تعلیمی است. ۷ عنوان درسی نیز از نوع ادبیات غنایی، ۳ مورد ادبیات انقلاب اسلامی و تنها ۱ عنوان درسی نیز از نوع ادبیات نمایشی، ۱ مورد از ادبیات پایداری و ۱ عنوان درسی نیز از نوع ادبیات حماسی است.

۵-۲: تحلیل محتوای مضمون کتاب فارسی پایه هشتم متوسطه

جدول ۵-۲ فراوانی انواع ادبی محتوای کتاب فارسی هشتم دوره اول متوسطه

فصل	عنوان متن و درس	انواع ادبی				
		غنائی	تعلیمی	حماسی	نمایشی	پایداری
زیبایی آفرینش	ستایش	✓	✓			
	زیبایی آفرینش	✓				
	پیش از این‌ها	✓				
	به خدا چه بگویم؟	✓	✓			
	خوب جهان را ببین	✓	✓			
	صورتگر ماهر	✓	✓			
	جوانه و سنگ	✓				
شکفتن	ارمغان ایران			✓		
	فوت کوزه‌گری		✓			
	سفر شکفتن		✓			
	شوق مهدی	✓				
	راه نیکبختی		✓			
سبک زندگی	آداب نیکان		✓			
	خودشناسی		✓			
	آزادگی		✓			
	آقا مهدی		✓	✓		
	نوجوان باهوش		✓		✓	
نام‌ها و یادها	آشپز زاده وزیر		✓		✓	
	گریه امیر		✓		✓	
	قلم سحرآمیز		✓		✓	
	دو نامه		✓		✓	
	خوشبو	✓				
	پرچم‌داران		✓	✓		
	ای وطن من		✓	✓		
	شیر حق		✓			
اسلام و انقلاب	ان‌شاءالله		✓			
	ادبیات انقلاب					✓
	یاد حسین	✓			✓	
	شوق آموختن				✓	

ادبیات جهان	پرندۀ آزادی		✓	✓	✓	
	کودکان سنگ		✓			
	راه خوشبختی			✓		
	آن سوی پنجره	✓		✓		
	نیایش			✓	✓	
جمع		۱۱	۲۴	۶	۸	۲
		۱				

جدول ۵ - ۲ نشان می‌دهد کتاب پایه هشتم با ۳۴ متن مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است و ۲۴ عنوان از مطالب از نوع ادبیات تعلیمی است، ۱۱ عنوان درسی نیز از نوع ادبیات غنایی، ۸ عنوان درسی نیز از نوع ادبیات نمایشی، ۶ عنوان درسی نیز از نوع ادبیات حماسی، ۲ مورد از ادبیات پایداری و تنها ۱ مورد ادبیات انقلاب اسلامی یافت شد.

۵-۳: تحلیل محتوای مضمون کتاب فارسی پایه نهم متوسطه

جدول ۵ - ۳ فراوانی انواع ادبی محتوای کتاب فارسی نهم دوره اول متوسطه

فصل	عنوان متن و درس	انواع ادبی				
		غنایی	تعلیمی	حماسی	نمایشی	پایداری
	ستایش	✓	✓			
زیبایی آفرینش	آفرینش همه تنبیه خداوند دل است	✓				
	سفر		✓			
	عجایب صنع حق تعالی		✓			
	پرواز		✓			
	مثل آینه		✓			
شکستن	کار و شایستگی		✓			
	باغبان نیک‌اندیش		✓			
	هم‌نشین		✓			
	دریچه‌های شکوفایی		✓			
	آداب زندگانی		✓			
سبک زندگی	شو خطر کن		✓			
	پرتو امید	✓	✓			
	هم‌زیستی با مام میهن		✓			
	دوراندیشی		✓			
	راز موفقیت		✓		✓	
نام‌ها و یادها	آخرین پرسش		✓		✓	
	آرشی دیگر			✓		✓
	نیک رایان		✓			

		✓		✓		زن پارسا	اسلام و انقلاب اسلامی
	✓		✓			دروازه‌ای به آسمان	
				✓	✓	پیام‌آور رحمت	
				✓		سیرت سلیمان	
					✓	آشنای غریبان	
					✓	میلاد گل	
		✓				پیدای پنهان	
				✓		بود قدر تو افزون از ملائک	
				✓		آرزو	ادبیات معاصر
		✓		✓		شازده کوچولو	
		✓				دو نقاش	
				✓	✓	نیایش، بیا تا برآریم دستی ز دل	
۰	۲	۶	۲	۲۴	۷	جمع	

جدول ۵ - ۳ نشان می‌دهد کتاب پایه نهم با ۳۱ متن مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است و ۲۴ عنوان از مطالب از نوع ادبیات تعلیمی است، ۷ عنوان درسی نیز از نوع ادبیات غنایی، ۶ عنوان درسی نیز از نوع ادبیات نمایشی، ۲ مورد از ادبیات پایداری و ۲ عنوان درسی نیز از نوع ادبیات حماسی و صفر مورد ادبیات انقلاب اسلامی یافت شد.

۵-۴: جمع‌بندی یافته‌های توصیفی پژوهش و ویژگی‌های مربوط به محتوای کتاب‌های فارسی دوره دوم متوسطه

جدول ۵ - ۴ جمع‌بندی یافته‌های توصیفی پژوهش

عنوان کتاب	تعداد متون	غنایی	تعلیمی	حماسی	نمایشی	پایداری	انقلاب اسلامی	مجموع
فارسی پایه هفتم	۳۵	۷	۳۲	۱	۲	۱	۳	۴۶
فارسی پایه هشتم	۳۴	۱۱	۲۴	۶	۸	۲	۱	۵۲
فارسی پایه نهم	۳۱	۷	۲۴	۲	۶	۲	۰	۴۱
مجموع	۱۰۰	۲۵	۸۰	۹	۱۶	۵	۴	۱۳۹

جدول ۵ - ۴ نشان می‌دهد که کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه با ۱۰۰ متن مورد بررسی قرار گرفت که در پایه هفتم با ۴۶ مورد از انواع ادبی، در پایه هشتم با ۵۲ مورد از انواع ادبی و در پایه نهم با ۴۱ مورد مجموعاً در دوره اول متوسطه از ۱۳۹ مورد انواع ادبی به کار رفته است.

۵-۵: یافته‌های استنباطی

جدول ۵ - ۵ فراوانی و درصد مربوط به انواع ادبی محتوای کتاب فارسی هفتم

ردیف	ادبیات غنائی	ادبیات تعلیمی	ادبیات حماسی	ادبیات نمایشی	ادبیات پایداری اسلامی	ادبیات انقلاب	تعداد
ستایش	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
درصد	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
زنگ آفرینش	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۲
درصد	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۱.۴۴۵
فراوانی	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
درصد	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
اندرز پدر	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۲
چشمه معرفت	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۲
درصد	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۱.۴۴۵
کژال	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
درصد	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
نسل آینده ساز	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۲
درصد	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۱.۴۴۵
توفیق ادب	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
درصد	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
با بهاری که از راه می‌رسد	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۲
درصد	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۱.۴۴۵
زیبایی شکفتن	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
درصد	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
قلب کوچکم را به چه کسی هدیه دهم	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱
درصد	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
علم زندگانی	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
درصد	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
زندگی همین لحظه‌هاست	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
درصد	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
سفرنامه اصفهان	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱
درصد	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰.۷۱۹
نصیحت امام(قدس ره)	۰	۱	۰	۰	۱	۱	۳
درصد	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	۲.۱۵۸

۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فراوانی	شوق خواندن
۱.۴۴۵	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	کلاس ادبیات
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	مرواریدی در صدف
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹		درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	زندگی حسابی
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹		درصد	
۱	۱	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	فرزند صالح انقلاب
۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فراوانی	گل و گل
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	عهد و پیمان
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	عشق به مردم
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	رفتار بهشتی
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	گرمای محبت
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۲	۱	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	خدمات متقابل اسلام و ایران
۱.۴۴۵	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	رستگاری
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	مرخصی
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	اسوه نیکو
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	چراغ
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	امام (قدس ره)
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	چرا زبان فارسی را
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	دوست دارم؟
۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	فراوانی	آدم‌آهنی و شاپرک
۰.۷۱۹	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	۰		درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	ما می‌توانیم

۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	پیر دانا
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فراوانی	نیایش
۱.۴۴۵	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۴۶	۳	۱	۲	۱	۳۲	۷	فراوانی	مجموع
۳۳.۰۹۴	۲.۱۵۸	۰.۷۱۹	۱.۴۴۵	۰.۷۱۹	۴.۸۶۴	۵.۰۳۶	درصد	

جدول ۵ - ۶ فراوانی و درصد مربوط به انواع ادبی محتوای کتاب فارسی هشتم

ردیف	ادبیات انقلاب اسلامی	ادبیات پایداری	ادبیات نمایشی	ادبیات زبان حماسی	ادبیات تعلیمی	ادبیات غنائی	نوع	فراوانی
۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فراوانی	ستایش
۱.۴۴۵	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فراوانی	زیبایی آفرینش
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فراوانی	پیش از این‌ها
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	درصد	
۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فراوانی	به خدا چه بگویم؟
۱.۴۴۵	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فراوانی	خوب جهان را ببین
۱.۴۴۵	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فراوانی	صورتگر ماهر
۱.۴۴۵	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فراوانی	جوانه و سنگ
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	درصد	
۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰	فراوانی	ارمغان ایران
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	فوت کوزه‌گری
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	سفر شکفتن
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فراوانی	شوق مهدی

۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	فراوانی	راه نیکبختی
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	فراوانی	آداب نیکان
۰.۷۱۹	.	.	.	.	.	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	فراوانی	خودشناسی
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	فراوانی	آزادگی
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	درصد	
۲	.	.	.	۱	۱	فراوانی	آقا مهدی
۱.۴۴۵	.	.	.	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۲	.	.	۱	.	۱	فراوانی	نوجوان باهوش
۱.۴۴۵	.	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	درصد	
۲	.	.	۱	.	۱	فراوانی	آشپز زاده وزیر
۱.۴۴۵	.	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	درصد	
۲	.	.	۱	.	۱	فراوانی	گریه امیر
۱.۴۴۵	.	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	درصد	
۲	.	.	۱	.	۱	فراوانی	قلم سحرآمیز
۱.۴۴۵	.	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	درصد	
۲	.	.	۱	.	۱	فراوانی	دو نامه
۱.۴۴۵	.	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	فراوانی	خوشبو
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	درصد	
۲	.	.	.	۱	۱	فراوانی	پرچم‌داران
۱.۴۴۵	.	.	.	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۲	.	.	.	۱	۱	فراوانی	ای وطن من
۱.۴۴۵	.	.	.	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	فراوانی	شیر حق
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	فراوانی	ان شاء الله
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	درصد	
۱	۱	.	.	.	.	فراوانی	ادبیات انقلاب
۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	.	.	.	.	درصد	
۲	.	.	۱	.	۱	فراوانی	یاد حسین
۱.۴۴۵	.	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	درصد	

۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	فراوانی	شوق آموختن
۰.۷۱۹	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	درصد	
۳	۰	۱	۰	۱	۱	۰	فراوانی	پرنده آزادی
۲.۱۵۸	۰	۰.۷۱۹	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۲	۰	۱	۰	۱	۰	۰	فراوانی	کودکان سنگ
۱.۴۴۵	۰	۰.۷۱۹	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	راه خوشبختی
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۲	۰	۰	۱	۰	۱	۰	فراوانی	آن سوی پنجره
۱.۴۴۵	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فراوانی	نیایش
۱.۴۴۵	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۵۲	۱	۲	۸	۶	۲۴	۱۱	فراوانی	مجموع
۳۷.۴۱	۰.۷۱۹	۱.۴۴۵	۵.۷۵۵	۴.۳۱۵	۱۷.۲۶۶	۷.۹۱	درصد	

جدول ۵-۷ فراوانی و درصد مربوط به انواع ادبی محتوای کتاب فارسی نهم

ردیف	ادبیات غنائی	ادبیات تعلیمی	ادبیات حماسی	ادبیات نمایشی	ادبیات پایداری اسلام	ادبیات انقلاب	مجموع
۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۲
۲	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۱.۴۴۵
۳	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱
۴	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
۵	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
۶	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
۷	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
۸	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
۹	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
۱۰	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
۱۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
۱۲	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
۱۳	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
۱۴	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹
۱۵	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱

۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	.	فراوانی	باغبان نیک‌اندیش
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	.	فراوانی	هم‌نشین
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	.	فراوانی	دریچه‌های شکوفایی
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	.	فراوانی	آداب زندگانی
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	.	فراوانی	شو خطر کن
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۲	.	.	.	.	۱	۱	فراوانی	پرتو امید
۱.۴۴۵	.	.	.	.	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	.	فراوانی	هم‌زیستی با مام میهن
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	.	فراوانی	دوراندیشی
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۲	.	.	۱	.	۱	.	فراوانی	راز موفقیت
۱.۴۴۵	.	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۲	.	.	۱	.	۱	.	فراوانی	آخرین پرسش
۱.۴۴۵	.	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۲	.	۱	.	۱	.	.	فراوانی	آرشی دیگر
۱.۴۴۵	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	.	.	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	.	فراوانی	نیک رایان
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۲	.	.	۱	.	۱	.	فراوانی	زن پارسا
۱.۴۴۵	.	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۱	.	۱	.	۱	.	.	فراوانی	دروازه‌ای به آسمان
۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	.	۰.۷۱۹	.	.	درصد	
۲	.	.	.	.	۱	۱	فراوانی	پیام‌آور رحمت
۱.۴۴۵	.	.	.	.	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	
۱	.	.	.	.	۱	.	فراوانی	سیرت سلیمان
۰.۷۱۹	.	.	.	.	۰.۷۱۹	.	درصد	
۱	.	.	.	.	.	۱	فراوانی	آشنای غریبان
۰.۷۱۹	.	.	.	.	.	۰.۷۱۹	درصد	

۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فراوانی	میلاد گل
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	درصد	
۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	فراوانی	پیدای پنهان
۰.۷۱۹	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	بود قدر تو افزون از
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	ملائک
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	آرزو
۰.۷۱۹	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۲	۰	۰	۱	۰	۱	۰	فراوانی	شازده کوچولو
۱.۴۴۵	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	۰.۷۱۹	۰	درصد	
۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	فراوانی	دو نقاش
۰.۷۱۹	۰	۰	۰.۷۱۹	۰	۰	۰	درصد	
۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فراوانی	نیایش، بیا تا برآریم
۱.۴۴۵	۰	۰	۰	۰	۰.۷۱۹	۰.۷۱۹	درصد	دستی ز دل
۴۱	۰	۲	۶	۲	۲۴	۷	فراوانی	مجموع
۲۹.۵۰	۰	۱.۴۴۵	۴.۳۱۲	۱.۴۴۵	۱۷.۲۷	۵۰.۳۶	درصد	

۵-۸: فراوانی انواع ادبی و مقایسه آن‌ها با یکدیگر در کتاب‌های فارسی دوره متوسطه اول

جدول ۵ - ۸ توزیع فراوانی انواع ادبی را در کتاب‌های فارسی پایه‌های هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه

انواع ادبی	پایه هفتم	پایه هشتم	پایه نهم	مجموع	درصد فراوانی
ادبیات غنایی	۷	۱۱	۷	۲۵	۱۷.۹۹
ادبیات تعلیمی	۳۲	۲۴	۲۴	۸۰	۵۷.۵۵
ادبیات حماسی	۱	۶	۲	۹	۶.۴۷
ادبیات نمایشی	۲	۸	۶	۱۶	۱۱.۵۱
ادبیات پایداری	۱	۲	۲	۵	۳.۶۰
ادبیات انقلاب اسلامی	۳	۱	۰	۴	۲.۸۸
مجموع	۴۶	۵۲	۴۱	۱۳۹	۱۰۰
درصد فراوانی	۳۳.۰۹	۳۷.۴۱	۲۹.۵۰	۱۰۰	

بر اساس داده‌های جدول ۵ - ۸، مجموع فراوانی ابعاد تحلیل‌شده مربوط به انواع ادبی کتاب‌های مورد بررسی، ۱۳۹ مورد بود که در کل کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه است. در میان انواع ادبی، ادبیات تعلیمی با ۸۰ مورد فراوانی و ۵۷.۵۵ درصد، بیشترین سهم را داشته، ادبیات غنایی با ۲۵ مورد فراوانی و ۱۷.۹۹ درصد، ادبیات نمایشی با ۱۶ مورد فراوانی و ۱۱.۵۱ درصد،

درصد، ادبیات پایداری با ۵ مورد و ۳.۶۰ درصد و ادبیات انقلاب اسلامی با ۴ مورد فراوانی و ۲.۸۸ درصد کمترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند.

در مرحله بعد، داده‌های به‌دست‌آمده از جدول ۵ - ۸ برای تعیین مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت آن‌ها، با استفاده از روش تحلیل آنتروپی شانون مطابق جدول ۵ - ۹ به داده‌های هنجار شده تبدیل شده‌اند.

۵-۹: بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت انواع ادبی و مقایسه آن‌ها با یکدیگر در کتاب‌های فارسی دوره متوسطه اول

۵ - ۹ داده‌های به‌نجار شده، بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هریک از مؤلفه‌های مربوط به انواع ادبی در کتاب‌های فارسی

برحسب پایه‌های دوره اول متوسطه

انواع ادبی	پایه هفتم	پایه هشتم	پایه نهم	بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
ادبیات غنایی	۵.۰۴	۷.۹۱	۵.۰۴	۹.۵۷	۵.۷۸
	۲.۶۸	۴.۲۱	۲.۶۸		
ادبیات تعلیمی	۲۳.۰۲	۱۷.۲۷	۱۷.۲۷	۳۰.۶۳	۱۸.۴۹
	۱۲.۲۵	۹.۱۹	۹.۱۹		
ادبیات حماسی	۰.۷۲	۴.۳۲	۱.۴۵	۳.۴۵	۲.۰۸
	۰.۳۸	۲.۳۰	۰.۷۷		
ادبیات نمایشی	۱.۴۵	۵.۷۶	۴.۳۲	۱۲.۳۵	۷.۴۵
	۰.۷۷	۳.۰۷	۲.۳۰		
ادبیات پایداری	۰.۷۲	۱.۴۵	۱.۴۵	۶.۱۴	۳.۷۱
	۰.۳۸	۰.۷۷	۰.۷۷		
ادبیات انقلاب اسلامی	۲۱.۱۶	۰.۷۲	۰	۱.۹۲	۱.۱۶
	۱۱.۹۷	۰.۳۸	۰		

جدول ۵ - ۹ بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت انواع ادبی در کتاب‌های فارسی را نشان می‌دهد. بالاترین بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت، ادبیات تعلیمی معادل ۳۰.۶۳ و ۱۸.۴۹ بوده و کمترین میزان، مربوط به ادبیات پایداری، معادل ۱.۹۲ و ۱.۱۶ است. همچنین، اطلاعات جدول نشان می‌دهد که بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت انواع ادبی به صورت نامتناسب در هر پایه بوده به صورتی که در پایه نهم هیچ اثری از ادبیات انقلاب اسلامی به چشم نمی‌خورد.

۶: نتیجه و پاسخ به سؤال‌های پژوهش

۱-۶: سؤال اصلی پژوهش

میزان توجه به انواع ادبی در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه چه مقدار است؟

مقادیر فراوانی انواع ادبی در کتاب‌های فارسی دوره متوسطه اول، محاسبه شد و مشخص گردید که ادبیات تعلیمی با ۸۰ مورد فراوانی در سه پایه و با ۵۷.۵۵ درصد، بیشترین مقدار و ادبیات انقلاب اسلامی با ۴ مورد فراوانی و ۲.۸۸ درصد کمترین مقدار را به خود اختصاص دادند. همچنین مشخص شد در کل پایه‌های دوره اول متوسطه در کتاب‌های فارسی، انواع ادبی در پایه هشتم با ۵۲ مورد فراوانی و ۳۷.۴۱ درصد، رتبه بالاتری را نسبت به دیگر پایه‌ها به خود اختصاص داده‌اند. در تبیین این یافته می‌توان گفت، امروزه مهم‌ترین اصل و نکته در هر جامعه‌ای ایجاد و شکل‌گیری یک هویت و شخصیت پویا در افراد جامعه است که در این بین عوامل و نهادهای مختلفی تاثیر گذارند. فرد در فرآیند دستیابی به هویت کامل انسانی از عوامل گوناگونی نظیر خانواده، نهادهای آموزش و پرورش، نظام سیاسی و فرهنگی و اجتماعی حاکم بر جامعه، رسانه‌ها، مطبوعات و... تاثیر می‌پذیرد. یکی از عوامل در شکل‌گیری هویت انسان نقش و نفوذ هنر و ادبیات است. هنر و ادبیات مجموع هویت آدمی را کشف می‌کند و به آن شفافیت بیرونی می‌دهد. این امر به ویژه در سنین نوجوانی بسیار نمود پیدا کرده و در این سن فرد با شوق زیادی تمام توانایی‌ها، خلاقیت و مهارت‌های خود را به کار می‌برد و به خلق و یادگیری آثار هنری می‌پردازد. همین، نشانگر آن است که مسئولین و برنامه‌ریزان کتب درسی نگاهی مدبرانه به آموزش ادبیات فارسی داشته باشند و روند آموزش انواع ادبی نیز در کلیه کتب درسی فارسی از روند یکسان و بهینه‌ای برخوردار باشد.

۶-۲: سؤال اول فرعی پژوهش

میزان توجه به نوع ادبی حماسه در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه چه مقدار است؟

ادبیات حماسی در دوره اول متوسطه با ۹ مورد فراوانی و ۶.۴۷ درصد یافت شد که در پایه هشتم با ۶ مورد فراوانی بیشترین مقدار و در پایه هفتم با ۱ مورد فراوانی کمترین مقدار را به خود اختصاص دادند. همچنین ادبیات حماسی با میانگین بار اطلاعاتی ۳.۴۵ و ضریب اهمیت ۲.۰۸ در کتاب‌های فارسی کل دوره متوسطه اول به دست آمد. در تبیین این یافته نیز می‌توان گفت، نظام آموزش و پرورش به‌ویژه معلمان از اولین کسانی هستند که می‌توانند با تشویق و ترغیب دانش‌آموزان ارزش مطالعه آثار ملی و اشعار حماسی را از نظر آموزش انواع ادبی آن به دانش‌آموزان معرفی نمایند. هم چنین می‌توان در نظر گرفت که با معرفی آثار ادبی حماسی در کتاب‌های درسی در این برهه تاریخی، در بین دانش‌آموزان با ایجاد وحدت، حس میهن دوستی را القا نمایند. نظام آموزش و پرورش، مخصوصاً معلمان با درک این وضعیت می‌توانند در معرفی نقش مطالعه آثار و اشعار حماسی میهن در ایجاد روحیه وطن‌دوستی دانش‌آموزان نقش مهمی ایفا کنند، در حالیکه در کتاب‌های این دوره درسی آن‌چنان که باید به این نوع ادبی بسیار مهم توجه چندانی نشده است.

۶-۳: سؤال دوم فرعی پژوهش

میزان توجه به نوع ادبی غنایی در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه چه مقدار است؟

ادبیات غنایی در دوره اول متوسطه با ۲۵ مورد فراوانی و ۱۷.۹۹ درصد از کل یافت شد که در پایه هشتم با ۱۱ مورد فراوانی بیشترین و در پایه‌های هفتم و نهم با ۷ مورد فراوانی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده‌است. همچنین ادبیات غنایی با میانگین بار اطلاعاتی ۹.۵۷ و ضریب اهمیت ۵.۷۸ در کتاب‌های فارسی کل دوره متوسطه اول به دست آمد. در تبیین این یافته می‌توان گفت، این نتایج نشان می‌دهد که در کتاب‌های ادبیات فارسی بر موضوعات غنایی تأکید بیشتری شده است. با توجه به ماهیت آموزشی کتاب‌های دوره اول متوسطه، انتظار می‌رود دروس تعلیمی بیش از سایر انواع ادبیات باشد. بی‌شک همین‌طور است و اساس تمام متون و اشعار این کتاب‌ها همیشه آموزشی است. تقریباً در تمام متون کتاب، طعمی از معارف، معرفت، شیوه صحیح زندگی، اخلاق، اهمیت جنبه‌های تقویت‌کننده زندگی و... به چشم می‌خورد. با توجه به ماهیت این دوره‌ها، این مأموریت به‌درستی انجام شده است و نمی‌توان از این رویکرد انتقاد خاصی کرد اما جای خالی بسیاری از آثار گران‌بهای غنایی زبان و ادبیات فارسی در کتاب‌های این دوره به چشم می‌خورد.

۴-۶: سؤال سوم فرعی پژوهش

میزان توجه به نوع ادبی تعلیمی در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه چه مقدار است؟
ادبیات تعلیمی در دوره اول متوسطه با ۸۰ مورد فراوانی و ۵۷.۵۵ درصد از کل یافت شد که در پایه هفتم با ۳۲ مورد فراوانی بیشترین و در پایه‌های هشتم و نهم با ۲۴ مورد فراوانی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. همچنین ادبیات تعلیمی با میانگین بار اطلاعاتی ۳۰.۶۳ و ضریب اهمیت ۱۸.۴۹ در کتاب‌های فارسی کل دوره متوسطه اول به دست آمد.
در تبیین این یافته می‌توان گفت، ادبیات فارسی در دوره اول متوسطه تأکید بیشتری بر مباحث آموزشی و ادبیات تعلیمی دارد. مفاهیم عمیق و فلسفی که تفکر دانش‌آموزان را در برمی‌گیرد و سادگی مطالب را از بین می‌برد، می‌تواند نسلی از نویسندگان را تربیت کند که بلیغ، شیوا و عمیق‌تر ادبیات را بیان می‌کنند.

۵-۶: سؤال چهارم فرعی پژوهش

میزان توجه به نوع ادبی نمایشی در کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه چه مقدار است؟
ادبیات نمایشی در دوره اول متوسطه با ۱۶ مورد فراوانی و ۱۱.۵۱ درصد از کل یافت شد که در پایه هشتم با ۸ مورد فراوانی بیشترین و در پایه هفتم با ۳ مورد فراوانی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. همچنین ادبیات نمایشی با میانگین بار اطلاعاتی ۶.۱۴ و ضریب اهمیت ۳.۷۱ در کتاب‌های فارسی کل دوره متوسطه اول به کاررفته است.
در تبیین این یافته می‌توان گفت، افت سواد خواندن و نوشتن دانش‌آموزان از یک سو و از سوی دیگر عدم شناخت درست دانش‌آموزان از مفاخر ادبیات کشورمان، ما را به سمت بررسی ناکارآمدی آموزش ادبیات فارسی در مدارس می‌کشاند. ایران را مهد هنر و ادبیات می‌دانند اما کتاب ادبیات نگاه بسیار ناچیزی به ادبیات نمایشی داشته است. نگاهی به لیست بلندبالای شاعران ایران زمین و ادیبانش نشان می‌دهد، ما چه میراث گران‌بهایی را در دست داریم، به گونه‌ای که بسیاری از کسانی که ایرانیان را از بیرون می‌نگرند، معتقد هستند شعر و ادب در رگ و پی ما ریشه دارد. اما این روزها واقعیت‌هایی سابه‌اش را بر سر این میراث انداخته که در جای خود نگران‌کننده هستند. دانش‌آموزان ما دیگر آن انس و الفت با ادبیات را ندارند و بر اساس آزمون‌های استاندارد شده جهانی و یا مشاهدات میدانی می‌توان گفت سواد دانش‌آموزان افت پیدا کرده است.

۷: منابع

- آژند، ی. (۱۳۸۵)، "تجدد ادبی دوره مشروطه"، چاپ اول، تهران، مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
امیری نیا، کو. (۱۴۰۰)، "نگاهی به برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران"، ضمیمه ماهنامه آموزشی، تحلیلی و اطلاع‌رسانی معلّم: ۲۴.
دارم، م. (۱۳۸۱)، "انواع ادبی"، پژوهش نامه علوم انسانی شهید بهشتی، شماره ۳۳، ۷۵-۹۵.
داد، س. (۱۳۹۵)، "فرهنگ اصطلاحات ادبی"، چ سوم، تهران: مروارید.
رحمانی، ط، موسوی سیرجانی، س. (۱۳۹۱)، "بررسی تصویر زن در کتاب‌های فارسی راهنمایی و دبیرستان، ادبیات پارسی معاصر"، دوره دوم، پاییز و زمستان ۹۱، شماره ۲، ۵۱-۸۲.
رزمجو، ج. (۱۳۹۷)، "انواع ادبی و آثار آن در زبان فارسی"، مشهد، انتشارات استان قدس رضوی.
شفیعی کدکنی، م. (۱۳۷۲)، "انواع ادبی و شعر فارسی" خرد و کوشش، دوره ۴، دفتر ۳ و ۲، ۱-۱۰.
شمسیا، س. (۱۳۸۳)، "انواع ادبی"، چاپ دهم، تهران: نشر فردوس.

شمیسا، س. (۱۳۸۱)، "سیر غزل در شعر فارسی"، انتشارات فردوسی.

صفا، ذ. (۱۴۰۱)، "تاریخ ادبیات در ایران"، ج ۵، چ دوم، انتشارات فردوسی.

صفری مهجن آبادی، م، شاهسني، ش، زارعی، ع. (۱۳۹۸)، "بررسی سیر تاریخی تعلیم و تربیت ایران و نقاط قوت و ضعف آن

در سه دوره باستان، اسلامی و معاصر"، نشریه آموزشی پژوهشی، بهار ۹۸، دوره ۵، شماره ۱۷، ۳۹-۵۲.

فرشیدورد، خ. (۱۳۶۳)، "درباره ادبیات و نقد ادبی"، ج ۱، چ اول، تهران: امیرکبیر.

گرین، و. (۱۳۷۶)، "مبانی نقد ادبی" ترجمه‌ی فرزانه طاهری، اول، تهران: نیلوفر.

ولک، ر. آ. (۱۳۸۲)، "نظریه‌ای ادبیات"، مترجم: ضیاء موحد و پرویز مهاجر، دوم، تهران: علمی و فرهنگی.